

**Трихліб К.О.,
к.ю.н., асистент кафедри теорії держави і права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

**ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ
У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Деякі права, закріплені в Європейській конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), є абсолютними (наприклад, заборона катувань (ст. 3),

заборона рабства і примусової праці (ст. 4)). Це означає, що вони за жодних обставин не можуть бути обмежені або зменшені. Так, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголосив, що «стаття 3 Конвенції містить у собі одну з найголовніших цінностей демократичних суспільств. Навіть за найбільш складних обставин, таких, як боротьба з тероризмом або з організованою злочинністю, Конвенція забороняє в абсолютному виразі тортури чи нелюдське або принизливе поводження чи покарання. На відміну від більшості важливих статей Конвенції і Протоколів № 1 та 4, стаття 3 не передбачає виключень і скорочень, навіть у випадку крайньої суспільної необхідності, воєнного або надзвичайного стану, що загрожує життю нації». Усі інші права можуть бути частково обмежені, відповідно до умов ст. 15 ЄКПЛ, у випадках суспільної крайньої необхідності – воєнного/надзвичайного стану в межах, необхідних для запобігання небезпеки життю нації. Деякі статті ЄКПЛ прямо зазначають умови обмежень прав і свобод людини. Так, право на приватне життя (ст. 8), свобода думки, совісті та релігії (ст. 9), свобода висловлювання (ст. 10) і свобода зібрань (ст. 11) можуть обмежуватися, якщо це передбачено законом, слугує меті, визначеній у відповідній статті ЄКПЛ та є необхідним у демократичному суспільстві.

Конвенційні права можуть мати і притаманні їм (невід’ємні) обмеження. Зокрема, у деяких випадках права, гарантовані в різних статтях ЄКПЛ вступають у конфлікт. Так, право на свободу висловлювання часто конфліктує з правом на приватне життя. У такому разі суперечливі інтереси необхідно зважувати і знаходити справедливий баланс. Наприклад, у справі «Сьорінг проти Великобританії» (1989), ЄСПЛ, вирішуючи питання про можливу екстрадицію, що понесе за собою порушення ст. 3 ЄКПЛ, зазначив: «89. Те, що складає собою поняття «нелюдське або таке, що принижує людську гідність, поводження чи покарання» залежить від усіх обставин справи. Крім того, Конвенції притаманний пошук справедливого балансу між потребами загальних інтересів суспільства і вимогами захисту основних прав людини». У справі «Джеймс та інші проти Великобританії» (1986), ЄСПЛ зауважив, що захід, який позбавляє людину її власності, а також законна мета «в інтересах суспільства» мають бути здійснені у розумній співмірності.

Відтак, важливу роль у практиці ЄСПЛ виконує принцип пропорційності. Вчені (С. ван Другенброк і П. Мюзні) констатують, що «будучи тісно зв’язаним із принципом ефективного захисту, принцип

пропорційності конституює найміцніший оплот від зловживань доктриною вільного розсуду». Для оцінки пропорційності втручання у право необхідно визначити його вплив на право, причини втручання, важливість місцевих обставин і складність об'єктивної оцінки відповідних прав та інтересів. Саме держави обґрунтовують таке втручання. Причини мають бути «істотними і достатніми (обґрунтованими)», потреба в обмеженні «встановлена переконливо», будь-які виключення «чітко зазначені», а втручання відповідати «терміновій соціальній необхідності».

Застосування даного принципу ЄСПЛ вбачається, зокрема, у контексті права на свободу висловлювання. Так, у справі «Кумпана та Мазаре проти Румунії» (2004), при вирішенні питання про засудження журналістів та їх дискваліфікацію за наклеп ЄСПЛ зазначив: «120. Хоча перешкоджання національними органами влади реалізації права позивачів на свободу висловлювання можна виправдати нагальною необхідністю відновити баланс між різними конкуруючими і зважуваними інтересами, кримінальна санкція та супровідні заборони, накладені на них національними судами, були явно непропорційними за своїм характером і тяжкістю законній меті, переслідуваній засудження позивачів за образу і наклеп. 121. Суд встановив, що національні суди в даному випадку вийшли за межі того, що можна було б віднести до «необхідного» обмеження позивачам свободи висловлювання».

Отже, згідно з принципом пропорційності юридичні дії і владні рішення повинні відповідати таким трьом критеріям: доречність – відповідність засобу, призначеному для досягнення владної мети, такій меті (неможливість застосування заборонених засобів, наприклад, катувань; оцінка легітимності мети застосування засобу, яка має впливати з конституції і законів; належна обґрунтованість відповідного засобу та його необхідність для досягнення мети); необхідність – застосування саме такого засобу, який найменше обмежує право приватної особи; пропорційність у вузькому розумінні: пропорційність збитку особи від обмеження її права вигоді від досягнення поставленої мети – принцип балансування (німецька модель). Перевірка пропорційності передбачає також порівняння інтенсивності втручання з метою, яка переслідується. При цьому беруться до уваги правові і моральні цінності суспільства, зважуються права, інтереси і цілі сторін. Баланс є справедливим за умови, що обмеження не посягає на саму сутність права і не призводить до втрати його реального змісту.

У Конституції України принцип пропорційності відображено у ст. 34 (право на свободу думки і слова, на вільне висловлювання своїх поглядів і переконань, натомість реалізація цих прав може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримки авторитету і неупередженості правосуддя); у ст. 35 (право на свободу світогляду і віросповідання, що обмежується законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей) та у ст. 39 (право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; обмеження щодо реалізації цього права встановлюється судом відповідно до закону в інтересах національної безпеки та громадського порядку – із метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей).

Таким чином, принцип пропорційності, який тісно пов'язаний із принципом ефективного захисту, суттєво впливає на прецедентне право ЄКПЛ і визнається цілком легітимним судовим утворенням. Більшість спорів із приводу того, що власне означає принцип пропорційності, виникають у контексті обмежень прав людини, гарантованих статтями 8 (2) – 11 (2) ЄКПЛ.

Так, у справі «Вайт і Кеннеді проти Німеччини» (1999) ЄСПЛ постановив: «59. Суд нагадує, що право доступу до судів, гарантоване § 1 статті 6 Конвенції, не є абсолютним і може бути обмежене; це дозволяється внаслідок того, що право на доступ за своєю природою вимагає державного регулювання. У цьому разі Договірні держави користуються певною свободою розсуду, хоча остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції покладається на Суд. Необхідно довести, що обмеження, які застосовуються, не обмежують або не зменшують наданий доступ особі таким чином, чи настільки, що втрачається сама сутність права. Крім того, обмеження не буде сумісним із § 1 статті 6, якщо воно не переслідує законної мети, та якщо не існує розумної залежності пропорційності між використовуваними засобами і переслідуваною метою».

У справі «ФДСО і Губі проти Австрії» (1994), в якій ЄСПЛ вирішував питання щодо заборони на поширення журналу для солдатів,

Суд підкреслив: «49. Ці статті були написані в критичному або навіть сатиричному стилі, і вони швидко висували вимоги або пропозиції про реформу, однак вони не ставили під сумнів обов'язок покори або необхідності служби у збройних силах. Відповідно, журнал навряд чи міг розглядатися як серйозна загроза військовій дисципліні. З цього випливає, що захід, який було застосовано, був непропорційним переслідуній меті і порушував статтю 10».

Отже, принцип пропорційності вимагає, щоб національні органи державної влади встановили справедливий баланс між конкуруючими публічними і приватними інтересами. Відтак, ЄСПЛ оцінює такі фактори, як важливість конкуруючих інтересів; об'єктивність даного обмеження; наявність консенсусу між державами-членами Ради Європи щодо розглядуваного питання.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЮРИДИЧНА ОСІНЬ 2017 року

Збірник тез доповідей та наукових повідомлень
учасників всеукраїнської наукової конференції
молодих вчених та студентів

15 листопада 2017 р.

м. Харків

УДК 340(043.2)

Адреса редакційної колегії:
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

Тези друкуються мовою оригіналу,
відображають позицію автора,
який несе відповідальність за зміст

Юридична осінь 2017 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих вчених та студентів (Харків, 15 листоп. 2017 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Мадрид, 2017. – 348 с.

УДК 340(043.2)

©Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2017
© «Друкарня «Мадрид»», 2017